

Iz knjižne izdaje

Predgovor

Uvod

Literatura

Snoj, Marko (2020): *Slovar Pohlinovega jezika: Na osnovi njegovih jezikoslovnih del.* Ljubljana: Založba ZRC.

Predgovor

Biti bi moral mnogo bolj domišljav, kot se želim upodobiti v očeh dobrohotnega bralca, da bi bil zadovoljen in zadovoljen s tem slovarjem, o katerem bi pri sebi gojil prepričanje, češ da radovednežu 21. stoletja na času primeren način dostojno prikazuje poltretje stoletje starejši jezik slovenskega narodnega buditelja. Dva razloga botrujeta tej nezadovoljnosti in nezadovoljenosti. Najprej opozarjam, da ima delo z velikopoteznim naslovom *Slovar Pohlinovega jezika* podnaslov *Na osnovi njegovih jezikoslovnih del*, kar pomeni, da prikazuje le besedne enote iz obeh njegovih slovarjev, slovnice in za časa njegovega življenja natisnjenih izdaj Abecedike, ne pa tudi iz preostalih Pohlinovih del, niti ne njegovega rokopisnega slovarja, ki ga je komaj začel,¹ niti ne njegovih pripisov v rokopisnem Vorenčevem slovarju, ki so nam danes dostopni v obrnjenem slovensko-latinskem slovarju iz leta 1997. Drugi vir nepotešenosti je spoznanje o lastni omejeni sposobnosti globljega dojetja pojmovnega sveta slovenskega intelektualca s konca 18. stoletja in še bolj omejenih zmožnostih, kako ga v slovarski obliki predstaviti sodobnemu bralcu.

Človekov značaj določa njegovo usodo, usoda pa določa njegovo delo – v naslednjih korakih dojetje in sprejetje tega dela in v končnem nasledku njegovo uporabo. Samo ugibamo lahko, zakaj je tedaj še Anton Pohlin pri dvanajstih letih zapustil šolanje v rodni Ljubljani in ga nadaljeval v novomeški frančiškanski gimnaziji.² Lažje si predstavljamo razloge za odklonilen odnos do Pohlinovega dela pri njegovih ne bistveno mlajših sodobnikih, praktikih in polihistorjih Zoisovega kroga ter pri prvih znanstvenih slavistih, kot je bil Jernej Kopitar, ki je odraščal v času Pohlinovih objav. Očitali so mu predvsem samovoljo, vključno s kovanjem besed, pretirano stremušstvo, ošabnost, sla-

¹ V svojem delu *Bibliotheca Carnioliae* Pohlin navaja svoj *Dictionarium magnum latino-germanico-carniolicum*, ki na 24 straneh obravnava del besed na črko A. Pohlin pripominja, da je delo opustil, ker je obupal, da bi kdaj dobil mecena tako obširnega in dovršenega dela, ki bi financiral njegov natis. Rokopisni oddelek NUK iz Metelkove zapuščine hrani še 19 zvezkov po 20 strani Pohlinovega *Dictionarium trilingue descriptum secundum singulas orationis partes grammaticas* (Ms 429), ki ga je prepisal neznani prepisovalec (Stabej 1973: XVIII).

² Kdor je kdaj doživel kaj podobnega, bo teže tega dejstva razumel brez dodatnih besed, preostalih ne kaže drugega kot verjeti, da taka izkušnja, navadno izvirajoča iz močnih nasprotovanj močnim vzgibom, na mlademu človeku pusti trajen vtis, ki je praviloma koristen.

vohlelje³ in nepriznavanje zaslug predhodnikom,⁴ zamerili pa poleg teh še poudarjanje kranjske identitete namesto vseslovenske. Pozitivistični duh časa in več kot stoletna oddaljenost sta omogočila Antonu Brezniku podati realnejšo oceno Pohlinovega jezikoslovnega, predvsem slovarskega dela.⁵ Druga polovica 20. stoletja je prinesla faksimilni izdaji obeh Pohlinovih slovarjev,⁶ leto 2003 faksimile in prevod prve izdaje njegove slovnice, ki so ji dodani Pohlinovo bibliografsko delo *Bibliotheca Carnioliae*, bibliografija Pohlinovih del in bibliografija del o Pohlinu,⁷ obdobje pospešene digitalizacije pa prostodostopne objave vseh navedenih in več drugih Pohlinovih del na Nukovem portalu Digitalna knjižnica Slovenije, slovnice tudi na portalu Fran. V našem času, ki ga glede na pretekla obdobja označujemo kot obdobje protirazsvetljenstva in narodovega uspanjanja⁸ in v katerem si pot utira več smeri destrukturalizma,⁹ se spodobi in je pravično prikazati besedje iz Pohlinovih jezikoslovnih del tako, da se iskano hitro in na čim več načinov najde ter razume, vrednostnih sodb pa bodi v njem čim manj.

Življenje vedno najde pot in tako jo je našlo tudi Pohlinovo jezikoslovno delo. Njegovo besedje iz trijezičnega slovarja je Ožbalt Gutsman v prilagojeni obliki, tj. brez pohlinovanja,¹⁰ očiščeno pohlinščine¹¹ in pohlinizmov¹² pretočil v slovensko-nemški del svojega slovarja, ki je izšel leta 1789. Ker je bil Gutsmanov slovar med sodobniki dobro sprejet in ker so besedje iz njega uporabljali domala vsi slovenski pisci, mlajši slovaropisci pa prepisovali v svoje slovarje, je Pohlinovo delo na ta način zaobšlo predsodke, izhajajoče iz avtorjevih značajskih potez, in postalo nepogrešljiv del slovenskega knjižnega jezika, predvsem njegovega besedja. Tega vpliva bi bilo še več in bil bi še boljši, če bi Gutsman v večji meri

³ Sodeč po notranjih naslovnica obeh slovarjev, je bil Pohlin eden najponosnejših, morda celo najponosnejši član ljubljanske Akademije delovnih, katere naslednica je današnja SAZU.

⁴ V uvodu k svoji slovnici se npr. hvali, da je to prva slovnica kranjskega jezika, čeprav je iz resda 24 let mlajšega glosarja (glej *prlja*) razvidno, da je gotovo poznal dve stoletji starejšo Bohoričevo.

⁵ Breznik 1926: 110, 136–8, 140, 142–65, 168–70, 172–4; Breznik 1927: 91–99; Breznik 1982: 78, 79, 87, 105.

⁶ Prim. TMB in GS v seznamu literature na koncu Uvoda.

⁷ Prim. KG 2003 v seznamu literature na koncu Uvoda.

⁸ Veljavno in trajnejšo oznako si bo tudi naš čas pridobil šele, ko bo postal preteklost.

⁹ Kdor bo ta miselni tok razumel kot zametek starčevskega nergaštva, naj ve, da podobno razmišljajo tudi nekateri precej mlajši kolegi, ki jim pripisujem širšo razgledanost in večjo prodornost kot sebi. Kdor bi si ob tem namislil še zagrenjenost, se ne bi mogel bolj motiti, saj izmed mnogih lastnosti, ki bi jih zlahka pogršel, prav te nimam niti v sledovih.

¹⁰ Kot je (deloma sicer upravičena) samohvala, npr. v KG: 13: *Ich faßte Muth wenigst so viel zu geben, was noch kein Landesmann bevor gegeben hat. Macht mir jemand was bessers nach; wohl-gemuth! mir wird es erfreuen, daß ich mit meinem kleinen Werkchen anderen so viel Muth gemacht sich in was besseren sehen zu lassen.* V prevodu Jožeta Stabeja (KG 2003: 206): *Pogumno sem sklenil, da bom storil vsaj toliko, kot ni storil pred mano še noben rojak. Bo napravil kdo za mano kaj boljšega? Dobra misel! Razveselilo me bo, če bom vlil s svojim malim delcem drugim toliko poguma, da pokažejo kaj boljšega.*

¹¹ Npr. samovoljnega spreminjanja bohoričice, zlasti v trijezičnem slovarju, kjer je uvedba znaka *ę* za (naglašeni) ozki *e* koristna novost, ki pa se žal ni uveljavila, čeprav jo je povzel tudi mladi Vodnik.

¹² Kot so Pohlinove slabe skovanke tipa *areč*.

upošteval tudi besedno gradivo iz Pohlinove slovnice in drugih njegovih del. Kaj ne bi bilo dobro, če bi do današnjih dni preživela Pohlinova *dobrodōšlica*, ki je pomenila 'kozarec pijače, ki ga ponudimo gostu ob prihodu',¹³ če bi nam *poročnica* pomenila 'ženska, ki ukazuje podrejenim',¹⁴ *lenišče* pa 'kavč', če bi danes tako priljubljenim indijskim oreškom rekli *epātke* in če bi vnukinji po sinovi strani rekli *sīnkinja*?

Človek napreduje na lastnih napakah, človeštvo in narodi pa na napakah svojih prednikov. Da časi in ljudje na Slovenskem že pred dvesto in več leti niso bili primerjalno nič boljši kot danes, potrjujejo misli iz uvodnih poglavij obeh Pohlinovih slovarjev in slovnice. Iz uvoda v *Tu malu besedishe treh jeřikov* je razvidno, da so si tisti čas tudi drugi prizadevali napisati slovar, a ta prizadevanja, ki za seboj niso pustila sledi, so danes pozabljena, nezanimiva. Pohlin zapiše:

Sakaj sē nise lubē Kraynz! fhe řdavnej poprej doliusēdl, ter, koker be pihnel, en velik, en zel popolnema Dikzijonarijum spisal? To zhaft be bil Tebi is serza pervoshil. – Inu mordej je řhe tudi merski edn od dvajřtu lejť lēsēm, kar smo řazhēli Kraynzi latinske zherke řhpogāti, řazhel; al kumej A B C spisal, se pak řhe tudi navelizhal, ter use skupej naenkrat na kol obēřel? [...] Na dobri volī nobenemu namanka, enēm řhe tudi na muji ne, le Kratkozhasnofte, jēgre, pojēdne, řprehajanje, dolgozhasnu¹⁵ pogovarjanje, inu obyskanje merski enem taiřte zhas, katir njim poleg dolřhnuft svojega řtanu preřtāja, tēmu dēlu, v'katirega so szer řalubleni, oduřamejo.¹⁶

Primerjava s poznejšimi, tudi sodobnimi širokoustneži, ki o slovarjih le govorijo in predavajo po vsem svetu, hvalabogu pa jih bolj malo tudi pišejo, je seveda primerjava dveh podobnih nedoraslosti in hkrati kazalnik slovenskega duhovnega napredka pretekle četrtnine tisočletja.

Pohlin je kritičen do vseh, do svojih nasprotnikov in prijateljev. Oba svoja slovarja je opremil z motom *Qui legis ifta, tuam reprehendo, ři mea laudas, řultitiam, ři nihil? invidiam*. To duhovitost, ki izvira iz epigrama Johna Owna, angleškega nekomformističnega teologa in akademskega administratorja Univerze v Oxfordu iz 17. stoletja,¹⁷

¹³ Današnja pomensko nekoliko širša *dobrodōšlica* je v 19. stoletju prevzeta iz hrvaške *dobrodōšlica*.

¹⁴ Današnje poimenovanje nosilke čina *porōčnica* je feminativ od *porōčnik*, kar je v 19. stoletju prilagojeno po hrvaški in srbski besedi *pōručnik* s prvotnim pomenom 'kdor ukazuje'. Ta beseda je izvorno enaka z našo pozabljeno *poročnik*, ki je še v 19. stoletju pomenila 'glasnik, sel' in 'konzul', Pohlin pa jo navaja v pomenu 'kdor ukazuje podrejenim', tj. 'ukazovalec, zapovednik' – in prvi zapiše tudi feminativ *porozhniza*.

¹⁵ Pomeni 'dolgotrajen, zamuden'.

¹⁶ Pohlinova samohvala je tu le delno upravičena. Res je *Tu malu besedishe treh jeřikov* prvi slovenski slovar s slovenščino na prvem mestu, ki pa je vendarle mlajši in precej manjši od tistih s sicer latinskim izhodiščem, ki jih je Pohlin poznal in uporabljal, zlasti rokopisnega Vorenčevega ter prav tako nenatisnjenege Hipolitovega.

¹⁷ Za ugotovitev avtorstva tega aforizma se zahvaljujem kolegu Mateju Hriberšku, ki mi je pojasnil tudi navedek *Tinnul. ad Bos in Lin*. neposredno pod njim. Ta se neokrajšano glasi *Tinnulus ad Bos in lingua*, pri čemer je *Tinnulus* vzdevek, ki si ga je v Akademiji delovnih nadel jurist Janez (Ivan) Štefan Florjančič de Grienfeld. Florjančič je namreč ta Oownov epigram uporabil v svojem delu *Bos in lingua sive discursus academicus de pecuniis vetero-novis*, ki je izšlo leta 1695, in sicer na koncu nagovora dobrohotnemu bralcu.

bi slovenskim razmeram na začetku 21. stoletja primerno najlepše prepesnil nekako takole: *Samo bedak to knjigo hvalil bo na vse pretege in le zavistnež zoper mene ščuval bo kolege.*¹⁸

Slovar Pohlinovega jezika je začel nastajati julija 2014, sprva kot neambiciozno prizadevanje, pretočiti zanimivo slovarsko tvarino v strukturirano podatkovno zbirko. Ob spoznavanju Pohlinove jezikoslovne dejavnosti in njegovega pojmovnega sveta, ki je pojmovni svet slovenskega intelektualca druge polovice 18. stoletja in prvega narodnega buditelja, ni bilo mogoče ravnati drugače, kot da je delo sčasoma preraslo vsaj v obliko, kakršna je razvidna v izdelku.

Iskreno in brez cinizma se zahvaljujem vsem, ki so mi življenje zagrenili do te mere, da sem se zatekel k pisanju tega slovarja, in ki so pri svojem početju vztrajali tako rekoč do konca. Ne samo da so prispevali k nastanku te knjige, temveč so mi s svojimi ravnanji omogočili ponotranjiti staro, resda bridko, a vendar spodbudno resnico, da namreč v nižje razvitih družbah pri nastajanju dobrin sodelujejo tudi slabe stvari, poniglavosti in celo zlo. Zahvaljujem se še obrekovalcem, katerih doprinos k podobi sveta z zavijanjem resnice v laž in laži v resnico (le kdo bo znal ločevati med obojim!) je neupravičeno podcenjen, neredko celo zaničevan, dasiravno prav oni skrbijo za življenjsko potrebno umerjenost, ki jo bolj privoščimo drugim kot sebi.¹⁹

¹⁸ Kolikor toliko zvest prevod bi se glasil nekako takole: *Bralec! Če me hvališ v vsem, grajam tvojo neumnost, če pa me ne hvališ v ničemer, grajam tvojo zavist. A s prevodi je tako kot z marsičim drugim na tem svetu: če jih ne naredi pravi mojster, je njihova zvestoba obratnosorazmerna vsaj z lepoto, če ne tudi resnico.*

Mimogrede, v drugem odstavku pod črto bodi potoženo, da Slovenci vse prevečkrat občudujoče sledimo tistim tujim zgledom, ki so se v vseh pogledih izkazali za take, kakršni mi nismo in ne moremo, celo nočemo biti, kakršne kalí zatiramo v sebi in drug v drugem, preden postanejo cime. V času, ko je Pohlin uporabil navedeni moto, ki ošvrkne tako nekritične kakor tudi preveč kritične sonarodnjake, je angleški slovaropisec Samuel Johnson o svojih severnih sosedih mirno podal tole nacionalistično, pravzaprav specistično opazko: *Much may be made of a Scotchman, if he be caught young – Iz Škota se da veliko narediti, če ga ujameš mladega.*

¹⁹ Na tem mestu sem dolžen objaviti naslednjo predpisano izjavo: »Besedilo je bilo pripravljeno z vnašalnim sistemom ZRCola (<http://zrcola.zrc-sazu.si>), ki ga je na Znanstvenoraziskovalnem centru SAZU v Ljubljani (<http://www.zrc-sazu.si>) razvil Peter Weiss.«

V resnici sem strukturirano bazo podatkov pripravil v programu Eva in ga z istim programom pretvoril v tekstovni format .xml. Zaradi zapisov s hebrejskimi črkami, ki tečejo z desne proti levi, sem datoteko dodelal s programom Oxygen. Iz tako strukturirane baze je Simon Atelšek po oblikovni zamisli Duše Race v programu InDesign izdelal datoteko formata .pdf za natis, v podjetju Amebis pa so poskrbeli za spletno objavo na portalu Fran, ki si ga je zamislil Kozma Ahačič. Vizualizacijo spletne postavitve je izdelala Duša Race, Janoš Ježovnik pa je slovarsko bazo tehnično uredil in pripravil za ta namen. Pri oblikovanju tiskane izdaje je bil za prikaz izgovornih značilnosti in navedb iz izvornikov uporabljen nabor znakov ZRCola, kot ga je dopolnil in izboljšal Janoš Ježovnik. Ta nabor znakov je sestavni del vnašalnega sistema ZRCola, ki ga je na ZRC SAZU razvil in do leta 2015 razvijal Peter Weiss.

Objavo v prvem odstavku te opombe zapisane izjave mi nalaga sporazum, ki ga je prvotni razvijalec vnašalnega sistema sklenil s svojim delodajalcem. Zamolčanje uporabe enega dela vnašalnega sistema ZRCole bi namreč – ne prvič – povzročilo nepotrebno očitiranje in slabo voljo. Kot vemo, je

A vse to seveda ne bi bilo dovolj. Brez podpore in pomoči dobrih sil bi slovar nastal le stežka in bil bi siromašnejši. Zahvaljujem se Kozmi Ahačiču, ker je oktobra 2018 z dobro voljo prevzel tegobe in radosti predstojništva Inštituta za slovenski jezik Frana Ramovša ZRC SAZU in mi dopustil, da za okrevanje od te vloge, katere zvesti služabnik sem bil deset let in osem mesecev, dokončam ta slovar. Tanji Mirtič se zahvaljujem za pregled celotnega slovarja s posebnim ozirom na izgovorne lastnosti iztočnic in za vsa preostala opravila, ki ležijo na plečih skrbnega urednika, v tem primeru urednice. Pa tudi ker me je vpeljala v skušnjava, da sem slovar opremil s podatki o tonemskem naglasu. Maya Shabbat in Lea Greenberg sta zaslužni za zgleden prepis in pregled s hebrejskimi črkami zapisanih besed iz Pohlinovega etimološkega glosarja. Duši Race se zahvaljujem, ker si je iz suhoparne podatkovne zbirke zamislila očesu prijetno in spoznavanju priročno obliko slovarskega besedila, Simonu Atelšku pa, ker je to zamisel uresničil. Hvala Primožu Jakopinu, avtorju genialnega računalniškega programa Eva, s katerim se da narediti tako rekoč vse, vključno s pretvorbo v format .xml, ki se je rodil, ko je imela Eva že dvajset let. Svojim domačim se opravičujem za odsotnost v mislih, besedah in dejanju, tokrat zaradi avguštinskega soimenjaka.

Kljub najboljšim namenom, mnogim premislekom, upoštevanju pametnih nasvetov in več pregledom slovar odseva tudi slabe odločitve in ima še druge pomanjkljivosti, prav gotovo celo napake in zatipke, za katere sem odgovoren sam. Dobrohotnega bralca obzirno spominjam, naj si ob vsaki taki najdbi v mislih ponovi Terencijevo misel *Homo sum, humani nihil a me alienum puto*.²⁰

Marko Snoj
Inštitut za slovenski jezik Frana Ramovša ZRC SAZU

Ljubljana, junij 2020

sporazum v naši družbi na današnji razvojni stopnji pravni akt *par excellence*, medtem ko ustavo in zakone lahko kršijo ne samo javne ustanove, temveč je to dopuščeno celo posameznikom. Naj spomnim samo na dejstvo, da moramo državljani kljub 11. členu ustave (ta pravi takole: Uradni jezik v Sloveniji je slovenščina. Na območjih občin, v katerih živita italijanska ali madžarska narodna skupnost, je uradni jezik tudi italijanščina ali madžarščina.) z nekaterimi javnimi ustanovami poslovati v angleščini, kar diši po vračanju v Pohlinove čase, ko je bil pri nas uradni jezik nemščina in so nekateri izobraženci zagovarjali zamisel, da bo treba slovenščino popolnoma opustiti. Tako le pravi Pohlin v Kraynski grammatiki na strani 11: *Weit ist es mit unserer sprach gekommen, daß es scheint, als wolle man sie unter gelehrten völlig aufheben, und vertilgen. Behütte es Gott! – S svojim jezikom smo prišli že tako daleč, da se zdi, kot bi ga hoteli med učenjaki docela opustiti in zatreti. Bog ne zadeni!* (prev. Stabej v KG 2003: 205).

²⁰ Terencijev izrek *Človek sem in nič človeškega mi ni tuje* je osnova sicer starejšemu in ponarodelemu izreku *Errare humanum est – Motiti se je človeško*.

Uvod

1 GRADIVNI VIRI

Slovar Pohlinovega jezika (dalje SPJ) je izdelan iz popolnega izpisa dveh Pohlinovih slovarskih del: (1) *Tu malu besedishe treh jefikov* iz leta 1781 (dalje TMB), ki je prvi natisnjeni slovar s slovenskim izhodiščem,¹ in (2) prvega natisnjenega (predznanstvenega) etimološkega slovarja kakega slovanskega jezika *Glossarium Slavicum* iz leta 1792 (dalje GS). Poleg tega prinaša selektivno, problemsko izpisane besede iz (3) prve izdaje Pohlinove slovnice *Kraynska grammatika* iz leta 1768 (dalje KG) in (4) štirih izdaj učbenika *Abecedika* iz let 1765, 1789, 1794 in 1798 (dalje ABC), ki jih je za natis pripravil Pohlin. Ker v SPJ ni obdelano besedje iz drugih Pohlinovih besedil, ima ta slovar podnaslov *Na osnovi njegovih jezikoslovnih del*.

2 SLOVARSKA BAZA IN NJENE OBJAVNE URESNIČITVE

Delo je nastalo kot podatkovna zbirka v programu Eva Primoža Jakopina tako, da je bilo mogoče slovarsko besedilo ob koncu redakcije pretvoriti v datoteko formata .xml, iz katere sta narejeni dve objavi uresničitvi, polna na slovarskem portalu Fran in tiskana, ki se od spletne razlikuje predvsem v zelo okrnjenem prikazu Pohlinovega pojmovnega sveta, zasnovanega predvsem za prikaz v digitalnem okolju.

3 OBSEG

Slovar obsega 13.547 slovarskih sestavkov, in sicer 12.229 polnih, med katerimi je 11.775 enobesednih in 454 dvo- ali večbesednih, ter 1318 kazalčnih. Med polnimi sestavki je 356 lastnoimenskih.

¹ Naslednji natisnjeni je Gutsmanov iz leta 1789, v katerem na 491 straneh prevladuje nemško-slovenski del, slovensko-nemški pa ima le 75 strani. Nekoliko mlajši Kumerdejev iz let 1787–1798 je nedokončan ostal v rokopisu (NUK Ms 349).

4 STRUKTURA SLOVARSKIH SESTAVKOV

Vsak polni slovarski sestavek obsega iztočnični (4.1), razlagalni (4.2) in gradivni del (4.3), ki jim po potrebi sledi neobvezni zaključni (4.4).

4.1 IZTOČNICA IN VARIANTNA IZTOČNICA

Iztočnica, ki je prikazana v modri barvi in krepki pisavi (**bogoneroden**), je po standardizacijskih načelih s konca 19. stoletja v gajci zapisana beseda ali besedna zveza, ki jo v svojih jezikoslovnih delih navaja ali uporablja Pohlin. Če besede ali besedne zveze ni bilo mogoče enoznačno standardizirati, je za izgovornimi značilnostmi v okroglih oklepajih navedena modro in nekrepko prikazana variantna iztočnica (**boganeroden**).

bogoneroden [bogoneróðan] (**boganeroden**) pridevnik
 VARIANTNA IZTOČNICA

Variantna iztočnica je navedene tudi, če se po navedenih načelih standardizirana oblika razlikuje od izvirnega Pohlinovega zapisa bolj, kot bi pričakovali (**ojnice** – vojnice, **oselnik** – osonik, **bravec** – bralec, **betežnih hiša** – hiša betežnih).

ojnice [ójnice] (**vojnice**) množinski samostalnik ženskega spola
 beseda je bila standardizirana brez protetičnega v

bravec [brâvæc] (**bralec**) samostalnik moškega spola
 beseda je bila standardizirana z etimološko neupravičenim zapisom z l

betežnih hiša [betéžnih híša] (**hiša betežnih**) samostalniška zveza ženskega spola
 besedna zveza se danes zapisuje z drugačnim vrstnim redom sestavin

4.1.1 IZGOVORNE ZNAČILNOSTI IZTOČNICE IN PRVE STRANSKE OBLIKE

V oglatih oklepajih so zapisane najosnovnejše izgovorne značilnosti slovarske iztočnice, po potrebi in možnostih tudi prve stranske oblike. Na segmentni ravni so izpostavljene le tri nepredvidljive lastnosti: izgovarjava črke *l*, polglasnik in kakovost samoglasnikov *e* in *o*. Izgovor črke *l* je označen z dvoustničnim *ʎ*, če je to razvidno iz Pohlinovega zapisa (**belka**), če ima skupaj s predstoječim *o* izvor v zložnem *l*, tudi če Pohlin besedo zapiše skladno s protestantsko tradicijo (**dolg**), če se nahaja neposredno pred soglasnikom ali v izglasju, tudi če ima Pohlinov zapis črko *l*, ki se opira na tradicijo (**koralda**) ali neprve oblike (**vesel**), razen če se nedvoustnična izreka dokazljivo ohranja v poznejših virih (**bilka**, **spol**). Polglasnik je zapisan povsod, razen pred zložnim medglasnim *r*. Seveda ni zapisan v primerih, v katerih je nastal iz odrazov nenaglašene *i*, *u* ali *ě* po modernem samoglasniškem upadu (**bližnjik**, **družina**, **obogateti**). Namesto polglasnika je tu skladno s standardizacijskimi načeli druge polovice 19. stoletja zapisan ustrezeni polni samoglasnik.

belka [bɛ̞ʎka] samostalnik ženskega spola IZGOVORNE ZNAČILNOSTI
 prikaz nepredvidljivih izgovornih značilnosti

Suprasegmentne lastnosti so opisane z navedbo naglasnega mesta, velikosti in tonemskosti naglašene samoglasnika. Ta opis črpa iz treh hierarhično upoštevanih virov.

(1) Če so suprasegmentne lastnosti posamezne besede razvidne iz Pohlinovega zapisa, so praviloma upoštevane tudi v zapisu med oglatima oklepajema, razen če je v posameznem zapisu upravičeno domnevati tiskovno napako. Naglas, na katerega kaže izvorni zapis, je upoštevan tudi, če se zdi iz jezikovnozgodovinskih in sistemskih razlogov malo verjeten (usmrtiti usmrtim), razen če plast primerov kaže na drugačno možnost (naglasne indikacije v Pohlinovem zapisu nedoločnika *brejiti* dopuščajo onaglasitev na korenu tudi v nedoločnikih poltematskih glagolov naglasnega vzorca *a* tipa *daviti*).

Naglasne indikacije v Pohlinovih zapisih so dveh vrst, posredne in neposredne. Posredne so razvidne predvsem iz zapisov z upoštevanjem modernega samoglasniškega upada (**palica**, **pariti**), neposredne izhajajo iz naslednjega razumevanja Pohlinovih znakov:

- á – naglašeni dolgi *a* (**divjak**), redkeje kratki (**deska**), verjetno le pomotoma tudi nenaglašeni (**ličkak**);
- à – nenaglašeni *a* (**domaćija**), redkeje naglašeni (**bodalo**);
- â – naglašeni *a*, praviloma dolgi (**otava**), redko kratki, predvsem v izglasju *-at* (**kosmat**), izjemoma morda nenaglašeni (**norčast**);

é – praviloma nenaglašeni e, pri čemer je z ostrivcem poudarjeno, da se ta črka ne izgovarja polglasniško (**kegljati**); redkeje (zlasti v GS) tudi nenaglašeni polglasnik (**cizek**) in naglašeni kratki e (**hren**);

ê – široki, večinoma naglašeni dolgi e (**bedro**), redkeje kratki (**blek**), mestoma nenaglašeni (**jeklen**), da se poudari nepolglasniškost, redko morda ozki (**reženj**) in le izjemoma polglasnik (**medel, ščep**);

ę – ozki e, praviloma naglašeni (**beseda**), morda tudi nenaglašeni (**lesnika**), zlasti pred naglašnim *a* naslednjega zloga (**beljak, ječati**);

è – polglasnik (**angelček**), tudi če je nastal po samoglasniškem upadu (**babina**), v KG redko ozki naglašeni dolgi e (**reč**); ne glede na izvor se polglasnik pogosto ne zapisuje (**pameten, palica, škripec**);

ì – naglašeni (dolgi) *i* (**malik**);

ó – široki naglašeni dolgi *o* (**dremota**), redkeje kratki (**cmok**) ali nenaglašeni (**li-strom**);

ò – (redko) ozki naglašeni dolgi *o* (**smojka**), izjemoma nenaglašeni (**obstati**);

ô – ozki naglašeni dolgi *o* (**ol**), redkeje široki (**lenoba, dragota**);

ú – naglašeni dolgi *u*, etimološki samo v roditeljski končnici (**med**) in izjemoma drugje (**blizu**), praviloma kot odraz dolgega doljenjskega *ō* (**zlato**);

û – naglašeni dolgi (etimološki) *u* (**curek**), redkeje kratki (**vnuk**);

y – naglašeni dolgi *i* (**ametist**), zlasti skupaj z zapolnitvijo zeva v priponi *-ija* (**akademija**).

(2) Če iz Pohlinovih zapisov posamezne besede ni mogoče sklepati o naglasu, je ta smiselno povzet po stoletje mlajšem Pleteršnikovem zapisu (**beteg**).

(3) Če besede nima niti Pleteršnik, je naglas rekonstruiran na osnovi vseh drugih razpoložljivih (mlajših) virov (**Celovec**), naglasoslovnih, oblikoglasnih in besedotvornih vedenj in spoznanj (**čarkar**).

Povedno označeni Pohlinovi zapisi zelo nezanesljivo kažejo na samoglasniško kolicost, tonemskega naglasa pa se Pohlin, kot kaže, ni zavedal.² Ti dve suprasegmentni lastnosti sta v SPJ prikazani, kot sta jezikovnozgodovinsko in sistemsko pričakovani in kot ju izkazujejo mlajši viri, zlasti Pleteršnik. V primerih, ko bi bil prikaz tonema na dolgem samoglasniku preveč tvegan, je namesto znaka za enega od obeh tonemov uporabljen

² Toneme slovenskega jezika prvi opiše Vodnik v svoji slovnici *Pifmenoft ali Grammatika sa Perve Shore* iz leta 1811 na strani 4 v poglavju Dolgi ino kratki glafniki: Dolgi glafniki fo, per ktirih isreki fe dalje mudimo, ino fo bol na nje oprèmo, ko na druge. Kratki glafniki fo, per ktirih fe manj mudimo, ino fe na nje manj oprèmo. Dolgi fo dvojni, eni *predtegneni* drugi *sategneni*. Sa njih raslozhenie imamo dva majhina snamia imenvana Vdarja; eden je *teshik vdâr* (`) ktirga ftavimo na predtègne glafnike; ino na fhrok è ino ò; Drugi je *ojfter vdar* (`) koga ftavimo na sategnene glafnike, ino na tefen é ino ó: *a* je dolg ino predtegnen v'befédah: *dàn vrât*; dolg ino satègnen pa je v'befédah: *dàn vrât*, kadar rezhem; *jutrihfni dàn nam kruh fhe ni dán*; *ga popade sa vrât ino nefe do vrât*.

makron, torej ā, ē, ē̄, ī, ō, ō̄ ali ū (**afker**). Makron torej ne pomeni, da tako označene besede niso imele tonemskega naglasa, pomeni le, da ga ni bilo mogoče opredeliti.³

Prikaz naglasnih in izgovornih lastnosti marsikatere besede ni gotov, ker za njihovo ugotovitev nimamo dovolj podatkov. Še več: ker je Pohlin iz starejših virov in tujih slovarjev prepisoval tudi besede, ki jih sam ni poznal iz živega govora (**obahtnik**, **prlja**, **ošlopnik**) ali jih v živem govoru sploh nikdar ni bilo (**Čistlika**), bi imel z njihovim izgovorom težave tudi Pohlinov sodobnik in verjetno celo sam Marko Pohlin. Dvornice so v slovarju razvrščene v tri kategorije. (1) Če je po objektivnih kriterijih in subjektivni oceni verjetnost pravilnosti prikaza naglasnih in drugih izgovornih lastnosti znatno več kot polovična, a se ne približuje popolni, je zapis izgovora opremljen z vprašajem (**amnak**). (2) Če se zdita dve možnosti izgovora približno enako verjetni, sta navedeni obe, med njima stoji kvalifikator ali (**tis**). (3) Če pa bi bila naglasna in izgovorna rekonstrukcija zgolj ugibanje, je namesto te naveden samo vprašaj (**amarak**). Naglasne, izgovorne in oblikotvorne dvojnice, razvidne iz Pohlinovega gradiva, so v tem razdelku navedene za kvalifikatorjem in (**fantič**, **grohotati**).

amnak [amnâk (?)] prislov

označuje obstoj manjšega dvoma o pravilnosti navedenih izgovornih značilnosti

tis [tîs] ali [tîs] samostalnik moškega spola

označuje, da sta navedena zapisa izgovornih značilnosti približno enako verjetna

amarak [?] samostalnik moškega spola

označuje, da izgovorne značilnosti niso ugotovljene

fantič [fantič] in [fântič] samostalnik moškega spola

označuje, da sta iz Pohlinovega gradiva razvidni navedeni naglasni dvojnici

grohotati [grohotâti grohotâm] in [grohóčem] nedovršni glagol

označuje, da sta iz Pohlinovega gradiva razvidni navedeni oblikotvorni dvojnici

³ Makron ima v tem slovarju drugačno vlogo kot v SSKJ ali pri Pleteršniku. Pleteršnik ga uporabi le pri tujkah, pri katerih se tonem še ni ustalil, npr. *āvtor*, *banāna*, v SSKJ pa se uporablja za označevanje tonemskih dvojnic. Zapis *āvtor* v SSKJ torej pomeni, da del tonemskih govorcev (zlasti na Gorenjskem) besedo izgovarja z rastočim tonom kot *ávtor*, del (zlasti na Dolenjskem) pa s padajočim kot *âvtor*.

4.2.1 BESEDNOVRSTNA OPREDELITEV

Iztočničnemu delu sledi neokrajšano navedena besednovrstna opredelitev, ki je v skladu z današnjim pojmovanjem besednih vrst. V digitalni objavi so iztočnice posameznih besednih vrst izkljive tudi po razgrajenih opisih: samomnožinski samostalnik ženskega spola je tako izkljiv po prvinah *samostalnik*, *ženski spol* in *množinski samostalnik*.

fantič [fantič] in [fãntič] samostalnik moškega spola

BESEDNOVRSTNA OPREDELITEV

4.2.2 BESEDNOVRSTNE PODKATEGORIJE

Ta opredelitev pri samostalnkih vključuje feminative in poimenovanja ženskih oseb ter živalskih samic, maskulative in poimenovanja moških oseb ter živalskih samcev, manjšalnice, večalnice, kolektive in abstrakta, pri pridevniku lastnostne, vrstne, svojilne, stanjske, snovne, razmerne in barvne, pri zaimku osebne, kazalne, nedoločne, oziralne, svojilne in vprašalne, pri prislovu krajevne, časovne, kratne, merne, načinovne, vprašalne in vzročne, pri števnikih glavne, vrstilne, množilne in delilne, pri glagolih poleg vida še modalnost in manjšalniškost, pri členkih povezovalne in naklonske in pri medmetih posnemovalne, razpoloženske, velelne, pozdravne in ogovorne. Natančnejša opredelitev marsikje ni zanesljiva, saj ni mogoče ugotoviti, ali je npr. pridevnik **bezugov** snovni, vrstni ali oboje. Podatek o besednovrstni podkategoriji v slovarskih sestavkih tiskane izdaje ni prikazan. Seznam besed posameznih besednovrstnih podkategorij se kot dodatek *Iztočnice glede na besednovrstne podkategorije* nahaja na koncu knjige (str. 895–908), glej spodaj 4.2.4.

ZAIMKI > OSEBNI

jest; ma; mi; obadva; on¹; se¹; sebe; ti; va; vadvã; vi 1.; vi 2.

4.2.3 POMENSKA RAZLAGA

Slovarski sestavki prinašajo opis enega do največ štirih polkrepko prikazanih denotativnih pomenov. Pomenske razlage, ki se vedno začnejo v novi vrstici, so praviloma pomenskoestavinske ali sinonimne, pri medmetih in členkih – drugje le izjemoma – pa stavčne. Nekateri pomeni so opisani z dvema tipoma razlag, najpogosteje pomenskoestavinsko in sinonimno, ki sta med seboj ločeni s podpičjem (**štekljati**). Če sinonimni razlagi (navadno zaradi njene večpomenskosti) sledi natančnejša pomenskoestavinska opredelitev, vanjo uvaja okrajšava tj. (**cingelj**). Pomeni, ki prinašajo opise rastlin, gliv ali živali, imajo poleg sinonimne ali pomenskoestavinske razlage še latinsko poimenovane taksona, ki ga uvaja vezno besedilo latinsko (**lapuh**).

štekljati [štekľjáti štekľjâm] nedovršni glagol

težko hoditi; krevsati

POMENSKOESTAVINSKA RAZLAGA

SINONIMNA RAZLAGA

cingelj [cínġəlj cínġəljna] samostalnik moškega spola

koroško **cimbal, oprekelj**, tj. **ljudsko glasbilo s strunami, po katerih se igra s tolkalcem**

NATANČNEJŠA POMENSKOESTAVINSKA RAZLAGA

lapuh [lapûh] samostalnik moškega spola

rastlina repinec, latinsko *Arctium lappa*

TAKSONOMSKO LATINSKO IME

4.2.3.1 KVALIFIKATORJI

Pred nekaterimi pomenskimi razlagami so navedeni časovni, krajevni, stilno-zvrstni ali terminološki kvalifikatorji, ki izvirajo iz Pohlinove časovne opredelitve v TMB (**bed**), krajevne umestitve v GS (**davri**) ali kake druge njegove opazke (**porivati**). Terminološki kvalifikatorji najpogosteje temeljijo na sklepanju iz sobesedila v KG (**dajavec**).

bed [bēd] samostalnik moškega spola

stara beseda **zrak** ¶ 647: plinasta snov

ČASOVNI KVALIFIKATOR

TMB: **Bēd** -a m. NEM.: Luft LAT.: Aer *ftar.* **besed.**

časovni kvalifikator v TMB; razlog za kvalificiranje

rajža [rājža] samostalnik ženskega spola

koroško **potovanje** ¶ 568: potovanje, pot

KRAJEVNI KVALIFIKATOR

GS: **Rajfha** – vindicum a germ.

razlog za kvalificiranje

porivati [porívati porívam] nedovršni glagol

1. z rinjenjem **premikati**; **porivati** ¶ 581: premikati

2. vulgarno **spolno občevati** ¶ 708: spolno občevati

STILNO-ZVRSTNI KVALIFIKATOR

GS: **Poryvam** – a *Ryem*: in fenfu obfcoeno, & tranfate a

gr. πορνεῖτον, lupanar: πόρνη, scortum.

razlog za kvalificiranje

dajavec [dajāvəc] samostalnik moškega spola

jezikoslovje **dajalnik** ¶ 269: jezikoslovni izraz

TERMINOLOŠKI KVALIFIKATOR

KG: Dajavz 'Gebefall' (str. 21)

razlog za kvalificiranje je poleg prevedka tudi ustrezno sobesedilo

4.2.4 POJMOVNI SISTEM

V slovaropisju menda ni večjega nasilja nad jezikom, kot je uvrščanje pomenov v pomenske kategorije. Ne samo da so meje med kategorijami zabrisane, kot so zabrisane meje tudi v neslovaropisnem življenju, da človek mnogokrat ne ve, ali bi npr. pomensko vsebino besede **nastorati** opredelil kot tekmovanje ali kot nasilje in ali je **zatlje** greh ali hudodelstvo, ampak je na mnogo pojmov mogoče pogledati z več strani, kar pomeni, da bi pomene njihovih poimenovanj lahko uvrstili na več med seboj precej različnih načinov v različne kategorije. Kje v vrsti opravil, izraženih z glagoli **orati**, **sejati**, **mlatiti**, **vejati**, **mleti**, **mesiti** in **pečti** se končajo kmečka opravila in začne priprava hrane? V tem slovarju med *vejati* in *mesiti*, pri čemer je **mleti** opredeljen z drugega zornega kota.⁴ Ali je **ura** čas oz. njegov del ali časovna mera? Ko se tem dvomom pridruži še dvom o ustreznem razumevanju slovenske misli druge polovice 18. stoletja (je bila pomenska

⁴ Zaradi pogledov z različnih zornih kotov sta npr. pojma, ki ju označujeta besedi 'odpevati' in 'odpevanje', v natisnjem pojmovniku precej oddaljena, kar v digitalni obliki ni huda ovira, saj imata skupni niz pomenskih sestavin *umetnost* – *glasba*.

vsebina glagola **kršniti** hudodelstvo, greh, slab medsebojni odnos ali kaj četrtega), je rezultat kljub velikemu trudu tak, kot ga vidimo v tem slovarju: pri neproblematičnih rečeh še kar primeren, pri težavnih pa vprašljiv in komaj zadovoljiv.

Pojmovni sistem Pohlinovega jezika se je ob upoštevanju semantičnih osnov nekako zarisal sam. Po premisleku se je namreč izkazalo, da današnji pojmovnik samostalnikov, kot se izkazuje v *Sinonimnem slovarju slovenskega jezika*, ne ustreza v zadostni meri, saj so predstave o istih zunajjezikovnih danostih danes drugačne kot pred poltretjim stoletjem. Vodnikov pojmovnik v *Abecediki* iz leta 1808 pa je vendarle premalo zahteven za uvrstitev vseh Pohlinovih samostalnikov, še bolj pa glagolov.

Pojmovni sistem SPJ je narejen v prvi vrsti za digitalno rabo. V tiskani obliki je pri samostalniku in glagolu pri posameznem pomenu za simbolom lestve navedena pripadnost vsakokratnemu pomenskemu polju v obliki kratkega opisa in pred njim stoječe številke, pod katero v dodatku *Pojmovni sistem* (str. 909–986) najdemo sezname besed istega pomenskega polja ne glede na pomenski primitiv in besedno vrsto.

roka [róka] samostalnik ženskega spola

roka ≙ 878: del človeka

POMENSKO POLJE

TMB: **Róka** -a fh. NEM.: Die Hand LAT.: Manus

V dodatku so posamezne enote razvrščene abecedno glede na vsakokratne pomenske sestavine. Ker so pomeni obeh besednih vrst v vsakem pomenskem polju prikazani v enem zaporedju, pomenskim sestavinam manjkajo primitivi, ki so *stvar*, *reč*, *dejanje*, *bivanje*, *biti*, *delati*, *imeti*. Uporaba tega slovarskega dela je tako kot uporaba dodatka *Iztočnice glede na besednovrstne podkategorije* (str. 895–908) preprostejša od njihovih navodil, zato je tu ne gre podrobneje razčlenjevati. Kdor želi izvedeti, katere feminative je Pohlin uporabljal v svojih jezikoslovnih delih, bo njihov seznam našel v dodatku *Iztočnice glede na besednovrstne podkategorije*, in sicer pri samostalniku. Če pa nas zanimajo izrazi iz pomenskega polja 'del človeka',⁵ bomo v slovarskem delu pri katerem koli samostalniku iz tega pomenskega polja najprej poiskali številko njegovega poimenovanja (ki je v danem primeru 878), pod katero so v dodatku *Pojmovni sistem* navedene preostale iztočnične besede s pomeni iz istega pomenskega polja. Ker številko pomenskega polja določa abecedna razvrstitev njegovih pomenskih sestavin, si pri pregledovanju dodatka *Pojmovni sistem* lahko v bližini ogledujemo sezname besed iz bližnjih pomenskih polj ali njihovih podmnožic. V danem primeru se tik za navedbo besed iz pomenskega polja del človeka, ki ga opredeljuje niz pomenskih sestavin *živo bitje* > *človek* > *del*, nahaja

⁵ Tega pomenskega polja ni bilo mogoče poimenovati 'človekov telesni del', ker je vanj uvrščena tudi *duša*.

seznam besed in njihovih pomenov iz pomenskega polja del človeka, ki je hiba z nizom pomenskih sestavin *živo bitje > človek > del > boleznin in hibe > hiba*, temu sledi del moškega telesa z nizom pomenskih sestavin *živo bitje > človek > del > moški* itd. Medtem ko je prvi, osrednji del slovarja namenjen vpogledu v Pohlinovo besedje s formalne plati besed proti pomenski, nam dodatek *Pojmovni sistem* omogoča grobo orientacijo v pomensko-formalni smeri, dodatek *Iztočnice glede na besednovrstne podkategorije* pa skopo izbrani pogled v slovnično-formalno smer.⁶ Oba dodana pogleda mnogo bolje zaživita v digitalnem okolju.

4.3 GRADIVNI DEL

Vsi izpisi iz Pohlinovih del so prikazani v modri barvi. Gradivni del najprej prinaša izpise iz uporabljenih Pohlinovih del v naslednjem zaporedju: (1) TMB, najprej iz slovarskega dela, nato iz predgovora, (2) GS, (3) KG in (4) ABC. Gradivo iz predgovora TMB, KG in ABC je opremljeno z navedbo strani, pri ABC tudi z letnico izdaje, pri gradivu iz abecedno urejenih slovarjev, od katerih eden ni niti paginiran, te potrebe ni.

4.3.1 TU MALU BESEDISHE TREH JESIKOV

Slovarski del TMB na 331 nepaginiranih straneh v 10.564 slovarskih sestavkih prinaša 10.551 leksikalnih enot, zapisanih v 10.876 različnih pojavnicah.⁷ Gradivo iz tega slovarja v SPJ uvaja kratica **TMB**. Najprej je v polkrepki pisavi zapisana slovenska beseda, pri Pohlinu opredeljena kot kranjska, ki ji sledita prepis Pohlinove stranske oblike (kar imajo praviloma le /ne vsi/ samostalniki in pridevniki ter nekaj glagolov) in pri samostalniku navedbe slovničnega spola, nato pa navedba nemškega in latinskega prevedka (**medved**). Če je ista beseda zapisana na dva načina (**beliti**) ali več (**kipeti**), so v SPJ navedeni vsi, med pisnimi dvojnicami stoji podpičje. Mutatis mutandis velja enako tudi za različno ubesedene prevedke (**biček**). Če sta v TMB v enem sestavku združeni dve enakopisnici, sta v SPJ prikazani v dveh slovarskih sestavkih (**župan**¹, **župan**²). Če je v TMB v enem sestavku obravnavanih več sopomenk (**bolhast**, **bolhat**, **bolhav**), so v SPJ prikazane vsaka v svojem slovarskem sestavku. Navedbi prevedkov v nekaterih sestavkih sledi vodilka (**laket**) ali časovni kvalifikator (**bed**), ki je v sodobni obliki že prikazan pred pomensko razlago. Razdelek z gradivom iz TMB se mestoma zaključuje s problemsko izpisanim gradivom iz šest nepaginiranih strani dolgega predgovora (**navratnica**).

⁶ Primerilo se je, da sem nekaj nerodnosti odkril šele ob prelomu tega slovarskega dodatka, zato je v končni različici nekaj zaporednih številkm umanjalo.

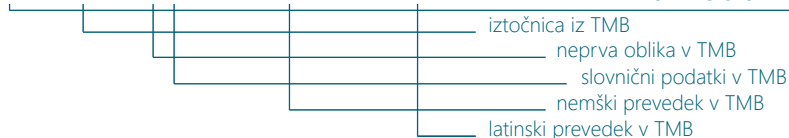
⁷ Številka 12.640 slovenskih besed, ki jo navaja Stabej v TMB: 5, 14, izgleda pretirana. Vseh slovenskih besed z razdeljenimi večbesednimi iztočnicami in razdruženimi enakopisnicami v razdelku *Kraynsku* je po novem štetju 11.423.

medved [médved] samostalnik moškega spola

žival **medved**, latinsko *Ursus* № 985: vrsta kopenske divje živali

TMB: Médvèd -a m. NEM.: *Der Bär* LAT.: *Urfus*

BESEDILO SESTAVKA IZ TMB

beliti [belīti bēlim] nedovršni glagol

1. **beliti** № 1: barvati

2. **odajati jedi maščobo; zabeljevati** № 265: pripravljati hrano

TMB: Bēlem; Wēlem *weliti* NEM.: 1. *Weissen* 2. *Verbräuen* LAT.: 1. *Albare* 2. *Cibos condire* _____ pisni dvojinci v TMB

biček [bīčək] samostalnik moškega spola

jagenjček, mlad oven № 991: mladič kopenske domače živali

TMB: Bizhk; Wizhèk -a m. NEM.: *Lämmlein; Junger Widder* LAT.: *Agnellus; Aries*

juvenis

_____ različna nemška in latinska prevedka v TMB

laket [lākət (?) laktī] samostalnik ženskega spola

laket № 878: del človeka

TMB: Lakt -y fh. LAT.: *Ancon yshi Léht*

_____ vodilka v TMB

bed [bēd] samostalnik moškega spola

stara beseda **zrak** № 647: plinasta snov

ČASOVNI KVALIFIKATOR

TMB: Bēd -a m. NEM.: *Luft* LAT.: *Aer* *flar. besed.*

_____ časovni kvalifikator v TMB; razlog za kvalificiranje

navratnica [navrâtnica] samostalnik ženskega spola

čebela roparica № 994: vrsta žuželke ali drugega mrčesa

TMB: Nauratnēza -e fh. NEM.: *Ein Raubbiene* LAT.: *Apis prædatrix*

PREDGOVOR: **Nekol se jeft nistem veliku takeh ropanz, nauratnez bal (str. 5)**

_____ izpis iz predgovora v TMB

Prepisi se od izvirnika razlikujejo v naslednjih dveh podrobnostih. (1) V prepisu manjka zaključna pika na koncu vsakokratnega prevedka in iztočnice, če je ta brez okrajšano navedenega slovničnega kvalifikatorja. (2) Če je neprva oblika izražena z besednim končajem, praviloma končnico, ji je v prepisu dodan vezaj.

4.3.2 GLOSSARIUM SLAVICUM

Slovarski del GS obsega 113 paginiranih strani, na katerih je natisnjenih 2409 slovarskih, večinoma etimoloških sestavkov. Gradivo iz tega slovarja v SPJ uvaja krepko natisnjena kratica **GS**. Najprej je navedena polkrepko prikazana iztočnica, nato celotno besedilo pripadajočega sestavka, in sicer ne glede na to, ali se iztočnica SPJ navezuje na iztočnico GS (**potica**) ali na zapis besede znotraj pripadajočega sestavka (**obletnica**). Jezikovno gradivo, razen tistega, ki je zapisano z grškimi in hebrejskimi črkami, je v SPJ podano v ležečem tisku, čeprav je v GS natisnjeno pokonci. Če je ista beseda v GS navedena v več sestavkih, so v SPJ na enem mestu navedeni vsi (**kraj**). Med iztočnico in preostalim slovarskim besedilom stoji v GS pogosto kako ločilo, vejica, pika ali dvopičje, ki je v SPJ izpuščeno, a je na to mesto dodan pomišljaj.

Diakritični znaki v grških besedah se v izvorniku pogosto nahajajo na prvem delu dvo-glasnika, kar je v prepisu popravljeno tako, da so postavljeni na drugega.

Večina izpisov iz GS je v SPJ opremljena z eno od petih opisnih ocen pravilnosti Pohlino-ve predznanstvene etimološke misli s stališča današnje jezikoslovne znanosti. Ocena je natisnjena v sivi barvi. Če v Pohlinovem zapisu ni etimoloških ali tem sorodnih trditev, opisne ocene ni (**caf**).

potica [potíca] samostalnik ženskega spola

potica №261: hrana

GS: Potiza – Illyrice Povytiza, & etiamnum quidam Carnioli

iztočnica v GS

ajunt Povytiza; quia convolvendo extensam massam efformatur.

BESEDILO

Razlaga je s stališča današnjega jezikoslovja pravilna.

SESTAVKA V GS

OCENA PRAVLINOSTI POHLINOVE ETIMOLOŠKE MISLI

4.3.3 KRAYNSKA GRAMMATIKA

V gradivo iz prve izdaje uvaja kratica **KG**. Izpis ni popoln, temveč problemski, pogosto zgolj komplementaren k popolnima izpisoma TMB in GS. Iztržki se od izvirnega besedi-la razlikujejo v tem, da nemško vezno besedilo prikazujejo z manjšimi črkami, prevedke pa med narekovajema. Na koncu posameznega iztržka je v oklepajih navedena stran, s katere je prepisan. Če je z iste strani KG navedenih več iztržkov, so med seboj ločeni s tremi pikami med poševnima oklepajema. Isto znamenje kaže tudi na izpust dela besedila. Tri pike med poševnima oklepajema neposredno pred navedbo strani kažejo na to, da je na tej strani navedeno pregibanje obravnavane besede. Izpisi z raznih strani so med seboj ločeni s ponovitvijo uvaljalne kratice **KG**.

biti² [bíti sēm] nedovršni glagol

biti, obstajati Ꞥ 2: biti

KG: Sem 'ich bin' /.../ (str. 57) **KG:** Sem bil 'ich bin gewesen' /.../ (str. 58), Bom, bodem 'ich werde' /.../ (str. 58 s.)

KG: Bodi 'seye du' /.../ (str. 59) **KG:** Bil -a -u 'gewesen' (str. 60)

KG: Bosh ali ne 'willst oder nicht' (str. 92) **KG:** ist nicht recht geantwortet sma na pojli bile, sondern smo bile (str. 133)

IZPISI IZ KG

4.3.4 ABECEDIKA

Za uvajalno kratico **ABC** je prikazano problemsko izpisano gradivo iz štirih izdaj Abecedike. Posamezni iztržek obsega toliko sobesedila, kolikor ga je bilo na voljo za razumevanje naslovne besede. Za besedilom se v oklepajih nahaja navedba izdaje in (v izvirniku nepaginirane) strani, pri čemer se naslovnica posamezne izdaje šteje za njeno prvo stran.

Poncij Pilatuš [põncij pilātuš (?)] samostalniška zveza moškega spola

svetopisemsko osebno ime **Poncij Pilat** Ꞥ 352: svetopisemsko osebno lastno ime

ABC: Terpel pod Ponziam Pilatusham (1789, str. 27) **ABC:** Terpel pod Pontiam Pilatusham (1794, str. 10)

IZPISI IZ ABC

4.4 ZAKLJUČNI DEL

Zaključni del, ki ga ima le slaba tretjina sestavkov, sestoji iz navedbe povezanih iztočnic, v katere uvaja besedilo PRIMERJAJ (**cimbala**), in/ali s sivimi črkami natisnjene opombe, v katero uvaja znak ©. Opombe so namenjene zlasti filološkim in jezikoslovnim osvetlitvam obravnavane slovarske enote, utemeljitvam posameznih slovaropisnih odločitev ali njihovi relativizaciji (**vmesek**), mestoma usmerjajo na uporabljeno ali dodatno literaturo (**prlja**).

cimbala [cîmbala] samostalnik ženskega spola
 cimbal, oprekelj, tj. ljudsko glasbilo s strunami,
 po katerih se igra s tolkalcem Ꞥ 171: glasbilo
TMB: Cimbala -e fh. NEM.: Cymbel LAT.: Cymbalum
 PRIMERJAJ: bitalo; bitalice; cingelj

[POVEZANE IZTOČNICE](#)

vmesek [vmêšək] samostalnik moškega spola
 posredovanje (?) Ꞥ 77: dejanje, delo
TMB: Umejsk -a m. NEM.: Das Mittel LAT.: Medium
 ☉ Nemški in latinski prevedek sta večpomenska.
 Poleg prvotnega pomena 'sredina' latinski pomeni tudi
 'javnost' (srednjeveško latinsko tudi 'sodišče' in
 'argument'), nemški pa tudi 'posredovanje' in 'sredstvo'.

[FILOLOŠKA OSVETLITEV](#)

4.5 KAZALČNI SLOVARSKI SESTAVKI

V kazalčnih slovarskih sestavkih je iztočnica zapis, ki je v polnem sestavku naveden kot variantna iztočnica. Temu zapisu za oznako GLEJ sledi navedba iztočnice, za katero je zapis naveden kot variantna iztočnica (**bogeneroden**).

bogeneroden GLEJ: **bogoneroden**

5 LITERATURA

Na tem mestu bi kazalo navesti izčrpno literaturo o Pohlinu in njegovem jeziku, kar pa se ne zdi potrebno, saj je k literaturi, ki jo je zbral Marko Kranjec v Pohlin 2003 na straneh od 587 do 638, treba dodati le zbornik *Novi pogledi na filološko delo o. Marka Pohlina in njegov čas*, ki je leta 2013 izšel pod uredništvom Irene Orel. V nadaljevanju je zato navedena samo strokovna literatura, ki je neposredno uporabljena ali/in citirana v tem slovarju, pri čemer posebej opozarjam na spremne besede k faksimilnima izdajama Pohlinovih slovarjev TMB in GS izpod peresa Jožeta Stabeja, redakcijsko poročilo Jožeta Faganela in Luke Vidmarja v KG 2003: 639–644 in predgovor Kajetana Gantarja v KG 2003: VII–VIII.

ABC 1765: *ABECEDIKA*. Per Janefu Heptnerju.

ABC 1789: *ABECEDIKA ALI PLATELTOF*, Sa tifte, katiri fe otte Krajnsku brati navzhiti. V' LUBLANI.

ABC 1794: *NOV POPRAVLENI PLATELTAF ALI BUKVE TEH ZHERK, INU BESEDI* sa vŕse Katęri fę ozho Kransku brāti is Fundamenta vuzhiti. V' LUBLANI.

ABC 1798: *ABECEDIKA ALI PLATELTOF*, Sa tifte, katiri fe otte Krajnsku brati navzhiti. V' LUBLANI.

France Bezlaj, ESSJ: *Etimološki slovar slovenskega jezika I–V*. Ljubljana 1976–2007.

Anton Breznik 1926: Slovenski slovarji. V: *Razprave Znanstvenega društva za humanistične vede* 3, str. 110–174. Ljubljana.

Anton Breznik 1927: Popovičev Specimen vocabularii vindocarniolicum ter Pohlinov Glossarium Slavicum. V: *Časopis za jezik, kulturo in zgodovino* 6, str. 91–99.

Václav Burian 1929–30: Po stopách češství a české knihy v starším slovinském písemnictví. V: *Slavia* 8, str. 449–482. Praha.

GS: *M. Pohlin, Glossarium Slavicum 1792*. Faksimile der ersten Ausgabe / Faksimile prve zdaje. München.

Franc Jakopin 1988: Pohlin in Gutsman kot leksikografa. V: Akademija nauka i umjetnosti Bosne i Hercegovine, *Posebna izdanja*, knjiga 85, str. 35–43. Sarajevo.

France Kidrič 1949: Pohlin, Marko, o. V: *Slovenski biografski leksikon* 7, str. 417–425. Ljubljana.

KG: *KRAYNSKA GRAMMATIKA*. Das ist: Die Crainische Grammatik, oder Kunst die crainische Sprach regelrichtig zu reden, und zu schreiben, welche aus Liebe zum Vaterlande, und zum Nutzen derjenigen, so selbe erlernen, oder in selber sich vollkommenerlicher üben wollen, bey ruhigen Stunden mit besonderem Fleiße verfasst [...] zum Druck befördert hat P. MARCUS, A S. ANTONIO PAD. des uralten Eremiten Ordens der Augustiner Discalceaten Professor Priester bey St. Joseph auf den Landstrassen. Laybach [...] 1768.

KG 2003: *Marko Pohlin, Kraynska grammatika, Bibliotheca Carnioliae*. Znanstvenokritična izdaja. Ljubljana 2003. Ur. Jože Faganel.

Novi pogledi: *Novi pogledi na filološko delo o. Marka Pohlina in njegov čas*. Ob 80-letnici prof. dr. Martine Orožen in 85-letnici akad. prof. dr. Jožeta Toporišiča. Uredila Irena Orel. Ljubljana 2013.

Anton Slodnjak 1968: *Slovensko slovstvo*, str. 59–63. Ljubljana.

Jože Stabej 1965–1971: Iz zgodovine slovenskega besedja. V: *Jezik in slovstvo* 10, str. 30–32; 13, str. 240–243; 14, str. 21–24, 86–89, 119–123, 181–184, 246–249; 15, str. 121–124; 16, str. 96–99, 235–239. Ljubljana.

Jože Stabej 1964: Iz zgodovine slovenskih slovarjev. V: *Jezik in slovstvo* 9, str. 68–72.

Jože Stabej 1972: M. Pohlin, Tu malu besedishe treh jefikov. V: *TMB*, nepaginirano.

Jože Stabej 1973: M. Pohlin, Glossarium Slavicum. V: *GS*, str. XVIII–XXII. München.

Jože Stabej 1974: Vpliv in vrednost Pohlinovega Besedisha. V: *Jezik in slovstvo* 19, str. 249–255.

TMB: M. Pohlin, Tu malu besedishe treh jefikov – Das kleine Wöterbuch in dreyen Sprachen 1781. Faksimile der ersten Ausgabe / Faksimile prve izdaje. München.